

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора,
завідувача кафедри практики англійського усного і писемного мовлення
Харківського національного педагогічного університету імені
Г. С. Сковороди Коваленко Оксани Анатоліївни
про дисертацію Опалюк Тетяни Леонідівни «Дидактичні засади
формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення
гуманітарних дисциплін»,
подану до спеціалізованої вченої ради Д 26.452.01
в Інституті педагогіки НАПН України
на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання**

Ступінь актуальності обраної теми

У сучасних умовах розвитку глобалізаційних процесів та постійно нарощуваних темпів динамічного покращення й інтенсифікації якості підготовки фахівців будь-якої галузі актуалізується проблема професійної підготовки саме майбутніх педагогів, оскільки від рівня сформованості загальних і предметних компетентностей учителя у структурі його професійно-педагогічної компетентності багато в чому залежить якість шкільної освіти підростаючого покоління. Саме вчитель, який виконує свої функціональні обов'язки педагога-предметника і готовий до особистісної та професійної самореалізації, сталого саморозвитку, активно реагувати на існуючі соціально-економічні реалії, здатний здійснювати рефлексію суперечливих соціальних процесів, що відбуваються в Україні та світі.

Тобто, метою педагогічної освіти стає створення такої системи, яка б забезпечувала високоякісну підготовку майбутніх вчителів, які застосовують в освітньому процесі всі новітні досягнення педагогіки, психології, філософії освіти, здатні здійснювати професійну діяльність на нових концептуальних засадах, утілювати державну політику розвитку особистості та задоволення її освітніх і мотиваційно-ціннісних потреб.

Зважаючи на викладене вище, дослідження Опалюк Тетяни Леонідівни «Дидактичні засади формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін» є актуальним і своєчасним.

Наукова новизна результатів дослідження

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційної праці Опалюк Тетяни Леонідівни варто відзначити найбільш вагомні наукові результати. Заслужовують на увагу обґрунтовані авторкою дидактичні засади формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, які розуміються як теоретичне обґрунтування розроблення інтегрально-функційної дидактичної моделі як єдності взаємопов'язаних конструктивних компонент (концептуально-методологічної, операційно-

змістової, рефлексійно-результативної, соціально-верифікаційної), системотвірним ядром якої є вияв і створення таксономічної єдності ієрархізованих (на трьох рівнях) дидактичних умов. У дослідженні розроблено інтегрально-функційну дидактичну модель формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, виявлено дидактичні умови формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Також відмітимо визначені дослідницею критерії, показники і рівні сформованості соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, уточнення багатьох дослідницьких понять, положень, принципів, форм, методів і засобів навчання.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження Опалюк Т. Л. є ґрунтовними, що підтверджується використанням суттєвої теоретичної бази дослідження, інтегративним застосуванням компетентнісного, системного й синергетичного підходів до розвитку особистості майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, коректним визначенням дослідницького апарату дисертації, поєднанням теоретичних й емпіричних методів дослідження, проведенням результативної експериментальної роботи та статистичною перевіркою достовірності виявлених відмінностей у показниках розподілу студентів у контрольних та експериментальних групах.

Аналіз тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій Т. Л. Опалюк дають змогу дійти висновку про наукову обґрунтованість і достовірність представлених результатів.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

У структурі роботи виділено вступ, п'ять розділів, висновки до них і загальні висновки, додатки, список використаних джерел.

У вступі чітко обґрунтовано вибір теми й актуальність дослідження. Показано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Коректно визначено мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження. Слід позитивно відмітити розкриття дидактичних засад дослідження. Досить повно розкрито перелік використаних дослідницьких методів теоретичного та емпіричного рівня.

Розкриваючи наукову новизну одержаних результатів авторка цілком справедливо вказує на розроблення структури соціальної рефлексії майбутнього вчителя як єдність функційно-структурних компонент: мотивація соціалізації особистості, когнітивно-змістова, інструментально-діяльнісна; обґрунтування інтегрально-функційної дидактичної моделі, яка містить чотири конструктивні компоненти формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, зокрема

концептуально-методологічного, операційно-змістового, рефлексійно-результативного, соціально-верифікаційного; виявлення комплексу дидактичних умов, котрі представлено як таксономічну єдність та ієрархізовано на трьох рівнях.

Щодо практичного значення отриманих результатів слід позитивно відмітити створення, апробацію й упровадження у практику роботи педагогічних закладів вищої освіти: інтегрально-функційної дидактичної моделі концептуально об'єднаної дидактичної системи формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, що передбачає підготовку науково-методичного та дидактико-методичного забезпечення щодо упровадження в освітню практику вищої педагогічної школи домінуючих форм організації навчання; використання доцільної сукупності методів і засобів навчання; організацію та проведення науково-методичного семінару для викладачів гуманітарних дисциплін «Соціально-педагогічні ситуації: конструювання й використання в навчально-виховному процесі»; розроблення авторського факультативу «Соціальна компетентність майбутнього вчителя»; оновлення освітніх програм з гуманітарних дисциплін на засадах професійно-фахової спрямованості та соціально значущого контексту навчання, навчальних і навчально-методичних посібників та методичних рекомендацій до них.

Дослідження отримало достатнє впровадження та апробацію на міжнародних і вітчизняних науково-практичних конференціях. Основні положення й результати дослідження відображені в достатній кількості публікацій автора.

У першому розділі дисертації *«Методологія дослідження соціальної рефлексії майбутніх учителів»* проаналізовано стан дослідження проблеми формування соціальної рефлексії майбутніх учителів, висвітлено основоположні позиції щодо загальнонаукової методології як основи дослідження комплікативних дидактичних явищ, здійснено історико-методологічний аналіз становлення й розвитку досліджуваної проблеми, показано можливі способи реалізації положень загальнопедагогічних методологічних підходів у визначенні структурно-функціональної сутності процесу формування соціальної рефлексії студента педагогічного закладу вищої освіти; розкрито системно-синергетичне розуміння феномена «соціальна рефлексія майбутнього вчителя», виокремлено компетентнісний підхід як парадигмально-визначальний щодо формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя. Авторкою визначено сутність дидактичних засад формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, розкрито взаємозв'язок понять «рефлексія», «рефлексійна позиція», «рефлексійні вміння», «рефлексійна компетентність», «рефлексійна культура».

Доцільним є надане здобувачкою визначення соціальної рефлексії майбутнього вчителя як «інтегральної єдності розвитку соціальної та рефлексійної компетентностей», особливо виділення таких її характеристик,

як «здатність і готовності сприймати соціум, усвідомлювати свою перетворювальну роль у ньому через суб'єкт-суб'єктну взаємодію з учнями й іншими учасниками освітнього процесу», оскільки саме ці характеристики відповідають вимогам до людини нової епохи, епохи інновацій.

У другому розділі дисертації *«Психолого-дидактичні основи дослідження процесу формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у педагогічних закладах вищої освіти»* здійснено ґрунтовний аналіз деяких суто психологічних понять і категорій, пояснено їх змістове наповнення, структуру (за наявної необхідності), функціональність у самотійному вимірі та у взаємодії з іншими поняттями й категоріями на рівні власне психологічного розуміння, а також у площині застосування щодо об'єкта та предмета здійснюваного дидактичного дослідження в інтегрованому психолого-дидактичному вимірі, тобто взаємовпливового, контамінованого та дієвого інтерактивно-оперативного забезпечення об'єктивності та верифікованості окресленої та визначеної психолого-дидактичної основи. Виявлено специфічні особливості та домінантно-корелятивні взаємозв'язки соціально-орієнтованого та особистісно-орієнтованого спілкування, зумовлені психологічною динамікою спілкування як характерологічною його ознакою.

У третьому розділі *«Теоретичні засади формування соціальної рефлексії майбутніх учителів»* висвітлено варіативність підходів до визначення понять «соціальна компетентність» і «рефлексійна компетентність» у науковій літературі; розкрито специфічні особливості інтеграції процесів формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя та розвитку його ключових компетентностей для навчання упродовж життя; з'ясовано дидактичні особливості організації освітньої діяльності в сучасному педагогічному закладі вищої освіти. Повно й усебічно представлено синергетично-ієрархічну структуру професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя.

Доведено, що важливе значення для підготовки спеціаліста будь-якого профілю має розвиток у нього рефлексійної та соціальної компетентностей як інтегральних особистостісних утворень, що відбивають специфіку та характер мислення й умови, які є необхідними для його творчої самореалізації й досягнення високого рівня професійної майстерності. Авторка надає власне визначення соціально-рефлексійної компетентності, яку розуміє як компетентність, що є інтегральною та сприймається як компетентність вищого ієрархічного порядку на рівні професійно-педагогічного сприйняття, що відбувається не як відсторонений чи відокремлений педагогічний (з акцентуацією на дидактичну складову в контексті здійснюваного дослідження) процес, а такий, що є максимально феноменологічно поєднаним із процесом, передусім, формування ключових компетентностей для навчання упродовж життя.

У четвертому розділі дисертації *«Обґрунтування інтегрально-функційної дидактичної моделі формування соціальної рефлексії майбутніх*

учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін» теоретично обґрунтовано розроблену інтегрально-функційну дидактичну модель й виявлено дидактичні умови процесу формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Позитивно оцінюємо намагання авторки не лише здійснити аналіз поняття «дидактичні умови», а й здійснити узагальнення наявних підходів і їх класифікацій.

Розроблена інтегрально-функційна дидактична модель формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін відображує основні положення авторської концепції й слугує узагальненням дидактичних засад, цілей, завдань, принципів, дидактичних умов формування соціальної рефлексії майбутніх учителів, її критеріїв, показників і рівнів.

У п'ятому розділі дисертації *«Дослідно-експериментальна апробація моделі формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін»* представлено результати експериментальної роботи з перевірки доцільності упровадження авторської інтегрально-функційної дидактичної моделі формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Слід відмітити логічно вибудовану послідовність проведеного експерименту, значну експериментальну базу дослідження.

Загалом, аналіз результатів формувального експерименту підтвердив позитивну динаміку розвитку соціальної рефлексії в експериментальних групах, значущість якої підтверджена відповідними статистичними критеріями, що свідчить про дієвість використання розробленої інтегрально-функційної дидактичної моделі формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Висновки відповідають поставленим завданням і висвітлюють усі здобуті у процесі дослідження результати.

Список використаних джерел значний (941 позиція, із них 48 – іноземними мовами) і показує, що зміст дисертації базується на ґрунтовному інформаційному пошуку в ракурсі визначеної проблеми.

У *додатках* до дисертації наведено зміст використаних дослідницьких методик.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання

Отримані результати є значущими для науки і практики дидактики вищої школи та можуть бути використані для формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, у підготовці навчально-методичного забезпечення, у проведенні наукових досліджень із проблем підготовки майбутніх учителів.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях

Основні положення і результати дослідження в відображені у 74 працях автора (з них 64 – одноосібні), серед яких 1 монографія, 5 розділів у колективних монографіях (одноосібні й у співавторстві), 1 навчальний посібник (у співавторстві), 23 статті (одноосібні) у виданнях, зареєстрованих як фахові з педагогічних наук, 12 статей у наукометричних і зарубіжних педагогічних виданнях та міжнародних наукових журналах, 32 публікації у збірниках наукових конференцій і семінарів.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Незважаючи на загальну позитивну оцінку дисертації, до роботи є також декілька критичних зауважень дискусійного характеру та побажань:

1. При розкритті новизни одержаних результатів дослідження слід було навести й авторську концепцію формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

2. У вступі до дисертації доцільно було назвати конкретні методи математичної статистики, що використовувались у дослідженні для доведення статистичної значущості отриманих результатів стосовно динаміки змін рівня сформованості соціальної рефлексії майбутніх учителів у цілому й покомпонентно.

3. У визначенні методологічної основи дослідження авторка говорить про врахування положень трьох підходів, а саме: компетентнісного, системного й синергетичного. Переконані, що слід було також більш детально врахувати положення рефлексійного й соціологічного підходів, оскільки застосування саме цих підходів у підготовці спеціаліста будь-якого профілю уможливило б розвиток у нього рефлексійної та соціальної компетентностей як інтегральних особистісних утворень, що відбивають специфіку та характер мислення й умови, які є необхідними для його творчої самореалізації й досягнення високого рівня професійної майстерності.

4. Робота дещо завелика за обсягом. Для зняття надмірного перевантаження основного змісту дисертації було б доцільно винести окремі таблиці до додатків (таблиця 5.1, с. 379-390, таблиця 5.15, с. 447-448).

5. Незважаючи на активне проникнення англіцизмів у наукову сферу, що пов'язано із стрімким розвитком інформаційних технологій і поширенням Інтернету, було б доречнішим застосування цілком академічних понять-відповідників українською мовою. До прикладу: «комплікативний» – «складний», контрверсійний – «суперечливий, дискусійний», «імплементация» – «застосування, упровадження».

Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації

Структурна побудова та зміст автореферату ідентичні основним положенням дисертації. Наукові положення, висновки й рекомендації, наведені в авторефераті, належним чином розкрито й обґрунтовано в дисертації Т. Л. Опалюк.

Загальний висновок

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Тетяни Леонідівни Опалюк «Дидактичні засади формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін» є завершеним, цілісним, самостійним науковим дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне та практичне значення. У роботі отримано нові науково обґрунтовані результати, які дали змогу авторці здійснити комплексне вирішення важливого актуального наукового завдання з теорії навчання.

Ураховуючи актуальність, новизну, значущість результатів дослідження для педагогічної науки в цілому та теорії навчання (дидактики) зокрема, рецензована робота заслуговує на позитивну оцінку. Дослідження відповідає пп. 9, 10, 12–14 Постанови Кабінету Міністрів України «Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» від 24.07.2013 р. за № 567 (зі змінами), а її автор – Опалюк Тетяна Леонідівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри практики англійського
усного і писемного мовлення
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

О. А. Коваленко

